

dalmi, politikai és gazdasági életet, mint aminőnek azt a trianoni viszonyok megcsinálták. Arról sincs szó, mintha Milotay István rosszhiszeműleg festené olyan feketének a trianoni magyarságot, mint aminő feketére sikerült a kép, amely a könyvnek négyszáz oldaláról felénk sötétlik. Az is lehetséges talán, hogy a napisajtó akusztikája elbír ennyi keserű kifakadást, ennyi sötét Cassandra-jóslatot, ennyi honfi jajt, de így könyvbe gyűjtve, százával egymás mellé sorakoztatva szinte elviselhetetlenül ijesztő és megdöbbenő. Olybá fest a dolog, mintha írója már lemondott volna minden reményről, hogy valaha ezen a népen segíteni lehet. Körülnéz az országban és nem talál embert, akinek megfoghatná a kezét, vagy akire rábízhatná a magyarság törékeny, aprócska hajóját abban az istenverte vízözönben amely a világháború után rázúdult Középeurópára. Úgy érzi, hogy mocsárban él, a mocsár konszolidációjában, amely után csak egy másik véglet jöhet, a forradalom. Kimutatja, hogy minden társadalmi osztály megromlott, tehetetlen vagy korrupt. Az arisztokrácia (Két út), a parlament (A jelölt; A cölöpösök; Be a vörösbe), a történelmi középosztály (Holt lelkek), a paraszt (A függetlenség árnyékában), a fiatalság (A magyar mélységekből; Hadsereg nélkül) . . . Milotay István odáig megy, hogy akivel összekerül, annak nemcsak a multját, politikai életét, gondolkodását, érzelmvilágát únja és utálja, hanem arcát is, a koponya alkatát, az orrát, a kopaszságát, az orgánumát is, akár csak egy túlérzékeny költő, mizantrop vagy megbánott és engesztelhetetlen szerelmes. Kölcsey görög homlokát és Deák oroszán és komondor fejét keresi a képviselőházban és amikor Bethlent látja a miniszteri székben, már kopaszsága miatt is elfutja a méreg, mert ez a magas világitó homlok sze-

rinte nem Batthyány Lajos és nem Kölcsey, hanem Tisza Kálmán kopaszságához hasonlít. Az efféle túlzás is költői vonás, mint ahogy a könyv legnagyobb érdeme az a ragyogó művészet, amellyel Milotay István szavakkal, eszmékkal és érzelmekkel játszik. Valóságos publicisztikai remekművek ezek, de maga a szerző észreveszi (s az előszóban be is vallja), hogy nem nyujtanak hűséges kor-képet, nincs bennük kész, lezárt program a jövő számára, sok bennük a keserűség és a kritika s a ma gyöt-rődései közepette fogantatván, nem egyebek hangulatoknál és prózában megírt költeményeknél, érdekes és finom olvasmányoknál. Isten ments, hogy valaha egy román, cseh vagy szerb Szász Zsombor kezébe kerüljön, mert ebből az egyetlen könyvből szörnyű vádiratot írna a mai magyarság ellen, amelyről elmondhatná Európa, hogy természeténél fogva tehetetlen, kultúrára képtelen és nem méltó arra, hogy egy országot kormányozzon.

Mindent összevéve, manapság, amikor az ujságírás és a publicisztika szánalmas dekadenciában vergődik, az üzletiesség, a ponyva és a demagógia iszapjában, Milotay István egyénisége, munkája, stílusa, tudása, bátorsága, hazaszeretete, jóhiszeműsége, páthosza és érzelmessége üdítő látvány és komoly vigasztalás. Ha az államférfiút nézzük benne, nincs mit kezdeni vele. De a harcost, aki életrehalálra küzd egy fényes, de törékeny acéltollal; a stílművészt, aki gyönyörű ódákat zeng aktuális politikai kérdésekről; a költőt, aki olyan sorokat tud leírni, mint aminők az «Istenek a porban» című cikkében olvashatók — akkor meg kell értenünk azt az elragadtatást, amelyet a búsuló trianoni magyarok, a megtépettek, a meggyalázottak, a kétségbeesettek éreznek Milotay cikkeinek olvasásakor.

Szabó István.

Heltai Jenő : Álomkháza. (Regény. Athenaeum-kiadás, Budapest.) Karmel Péter mérnök, röplőtiszt, majd nem három évi harctéri szolgálat után visszajön Budapestre. Félkarja a harctéren maradt. Bele kellene illeszkednie a polgári életbe, de nem tud. Nem tud, mert elmúlt életének átomalakjai kerítik hatalmukba. Még sebesülése utáni lázálmaiból maradtak ezek az átomalakok a lelkében, különösen kettő: a porcellánasszony és a vak ember. Az utóbbi mintegy summája az el nem végzett tetteknek, elkövetett bűnöknek és ki nem mondott megváltó szavaknak, az előbbi pedig mint egy új, tisztább élet kecsegtető lehetősége lép eléje. Karmel Péter már most ezeknek az átomalakoknak a valóságban meglévő képviselőit kutatja fel és ez lesz életének egyetlen célja. Tapogatózva megindul visszafelé a múltba s létrejön némi freudizmussal színezett golyókalifaszzerű kettős élete, melyben élet és halál, valóság és átomkép állandóan egymásba játszik, de ezenfelül még az a bizarr tulajdonsága is megvan, hogy előtte állandóan plusz-minusz előjel áll. Amikor a cselekvény vágányán az időben előre haladunk, voltaképp visszafelé megyünk az álomszerű múltba. Ez a múlt állandóan nő, először csak a valósággal vetekedő álommá, majd egy jobb, lelkibb és emberibb élet formájává, hogy végül beletorkolljék az ezt a kettőt egyformán bízra magába foglaló halál gondolatába. A regény vak embere mutatja legjobban a regényelgondolás alapvonalát. A főalak sorsában kezdetben ő is egy el nem intézett tartozás, de a befejezésnél már úgy jelenik meg, mint Peer Gynt gomböntője, mint a kikerülhetetlen végzet el nem hessegethető megszemélyesítője. Karmel Péter, bár megpróbálja, nem tudja többé megragadni a valóságot, átoméletének rabja marad, a megoldás csak a halál lehet.

A regény vonala voltaképp nem ilyen

egyenes. Gyakori törések változtatják meg a kétségtelenül komoly és erőteljes alapkoncepció vonalát. Lehet, hogy szándékosak ezek a törések s Heltai épen a vonal állandó imbolygását is eszközül akarta felhasználni, hogy hőse álmokkal s igazában önmagával birkózó lelkét élénk vetítse, de ezt nem tudja velünk eléggé megéreztetni. Azokon a stíltöréseken kívül, melyeket Heltai, bár mértékkel alkalmazott, de mégis a cinizmus határát súroló humorra okoz, a regényépitményt a befejezésnél az egyik sorsdöntő nőalaknak, a «porcellánkisasszony»-nak mesterséges felnövelése végkép megrontja. Minden előkészítés nélkül, a regény utolsó húsz lapján, a probléma-súly egyszerre ránehezedik, majdnem átveszi Karmel szerepét is. Az író mintegy megbizsa itt a végén, hogy végezze el Karmel lélekdarabjainak összegezését, amit pedig nekünk, az olvasóknak kellene elvégeznünk, de nem a porcellánasszony kívülről rezonirozó szavai, hanem Karmel gondolatainak és tetteinek szuggesztív ereje által. Mintha az író már kifáradt volna a cél előtt: sem a kezdetben alkalmazott deskriptív előadásmód, sem a főalaknak később egyre gyakrabban behintett naplójegyzetei nem elég erősek az összefoglaláshoz és a kikerekítéshez, egy külső személyre van szükség, aki mintegy analizálja és demonstrálja a klinikai esetet.

Igen, végső elemzésben klinikai eset Karmel Péter sorsa, pedig «in nuce», főképp a megújhodott élet vágyában, benne van a háborús évek eddig még meg nem írt nagy regénye. A regény főalakja mikroszkópikus és nem totális szemlélet eredménye. Heltai már az első lapokon sürgősen elhatárolja minden más élettől. «Repülő ember volt csak, inkább költő, mint mérnök» — mondja róla, megokolásaként az elkövetkezendőknek s ugyanilyen megokolás-féle Karmel Péter időnként hangsúlyozott alkoholizmusa is. Az

előttünk elhaladt regényes élet nem tud a művészi egyetemesség érvényére szert tenni, nem tudunk vele azonosulni s a hiba nem Karmel megbomlott és furcsa lelkiségében van, hanem az írói látásban. Bármennyire komoly és számottevő is Heltai Jenő e regénye, nem több, mint filológiai részletkutatás, vagy még inkább értékes tégladarab egy állandóan remélt nagy építményhez, a magyarság háborús regényéhez.

K. D.

Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története II. (Bpest, 1930. Szent István könyvek.) — Bánhegyi Jób irodalomtörténetének II. kötetében folytatja irodalmunk XX. századi életének ismertetését és értékelését. Amit I. kötetének előszavában hangsúlyozott, hogy t. i. nem törekszik eredetiségre, hanem inkább összefoglalásra s bizonyos kialakult értékítéletek közlésére, az most is kísérő, irányító elve marad. Ez a szerénység azonban nem hátríthatja el annak az érdemnek és annak az értéknek az elismerését, mely Bánhegyi Jób könyvének, a saját magára válló munkája miatt is, joggal kijár.

Irodalomtörténete a következő korszakokra osztja tárgyalt irodalmi anyagát: a romanticizmus kora (1820—1844); a nemzeti klasszicizmus kora (1844—1882); a realizmus, naturalizmus és szimbolizmus kora (1882—). Már e felosztás maga is, de különösen módszertani útja, felfedi Bánhegyi Jób irodalomszemléletének alapjellegét: az irodalmi «önelvűség»-et. E tanultságát Horváth János irodalomtudományából merítette. Horváth János egyik legnagyobb jelentősége épen az, hogy az irodalmi vizsgálódás tisztaságát megmentette azáltal, hogy elhárította tőle minden más irányok ú. n. alkalmazott módszerét. Az újabb, főleg német irodalomtörténeti irányok ugyanis azt a veszélyt sodorták magukkal, hogy részint erősen lélektani, részint pedig művészettörténeti, legújabban

pedig szellemtörténeti módszereikkel az irodalomban, helyesebben az irodalmi jelenségekben csupán a maguk szolgálatát és szolgálóját látván, elhomályosították az irodalmi tények anyajegyét: az irodalmi történet, ennek magából eredő és magában lefolyó lélektanát, izlését, élményformáját és tartalmát. Horváth János e kiküszöböléssel egy új tudományághoz jutott el, amelyet ő irodalomismeretnek nevez s amelynek számára új terminológiát, módszert és szinthezist alkotott. Mindennek gazdag hatását látjuk Bánhegyi Jób könyvében, főleg a nemzeti klasszicizmusról szóló részben. A részletekben sok nyomát találjuk Négyesy László, Császár Elemér, Pintér Jenő, Várdai Béla és Alszeghy Zsolt egy-egy finom, döntő ítéletének, világító értékelésének. Mindegyik ítélet mögött természetesen ott rejlik e kiváló irodalomtudósok egyéni elvszerűségének s módszerének lényege s az így kapott sokoldalúság segíti Bánhegyi Jóbót arra, hogy olyan minden oldalról felsugárzó világosságban tudja bemutatni tárgyalt alakját és munkáját.

A módszertani összefoglalás és értékelvényesítés azonban nem meríti ki egészen Bánhegyi Jób munkásságát; melynek egyéni vonásai is vannak. Bánhegyi Jób irodalomfelfogása nemcsak történeti és esztétikai jegyű, hanem mélyen metafizikai jellegű is egyúttal. Szereti az íróknak nemcsak világszemléleti vonatkozásait vizsgálni, hanem azokat konkrét területekre korlátozva, vallási élményszerűség szempontjából is értékelni. Munkáját katolikus szellem lengi át. E szellem következtetését finom érzékenységgel s elvszerű szigorúsággal érvényesíti, azonban mindig mint az esztétikai igénylés kiépítő s magasra felegető, immanens teljességét.

Bánhegyi Jób irodalomtörténete a magyar irodalom megvilágításának, összefoglalásának szép szolgálatát je-